

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยให้ความสำคัญการศึกษาสงฆ์มาเป็นเวลาช้านาน การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม และเป็นพระราชภาระของพระมหากษัตริย์ทรงจัดให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาพระปริยัติสัทธรรมตามกำลังสติปัญญา ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนปลาย พระมหากษัตริย์ทรงมอบหมายให้ คณะสงฆ์จัดการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี โดยเฉพาะแผนกบาลีได้มีการสอบต่อหน้าพระที่นั่ง เรียกว่า สมัยแปลด้วยปากเปล่า และเรียกการสอบแบบนี้ว่า สอบสนามหลวง จนถึงทุกวันนี้ นอกจากการจัดการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงได้ปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ด้วยการสถาปนาสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ทั่วไป ๒ สถานฯ หนึ่ง เป็นที่เล่าเรียนของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย พระราชทานนามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศ สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถานที่ตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร อีกสถานที่หนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดมหาธาตุราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวงนี้ มีนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” ได้เปิดการเล่าเรียน ตั้งแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๒) สืบมา และในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ มหาธาตุวิทยาลัยเปิดทำการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน โดยมีสมเด็จพระวันรัต (จิต ฤทธิมหาเถร) เป็นนายกมหาธาตุวิทยาลัยรูปแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างสังฆิกเสนาสภาราชวิทยาลัย เป็นอาคารเรียน และโปรดฯ ให้เปลี่ยนนาม มหาธาตุวิทยาลัย เป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย ที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์

^๑ กองแผนงาน, รายงานประจำปี ๒๕๔๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓.

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงสถาปนาขึ้น ได้ดำเนินการตามพระราชปณิธานและปฏิบัติการกิจที่สำคัญในการผลิตบัณฑิตทางด้านพระพุทธศาสนา การวิจัยการบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มาเป็นเวลานานกว่า ๑ ศตวรรษ ได้เปิดสอนหลักสูตรปริญญาตรี คณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรก เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๐ ใช้ชื่อปริญญาว่า พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มาจนถึงปัจจุบันและเป็นศูนย์รวมวิทยาการด้านต่างๆ ที่มีคุณค่าต่อมวลมนุษยชาติ ทำหน้าที่ให้การศึกษา การค้นคว้า การวิจัย การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา และประยุกต์เข้ากับศาสตร์สาขาต่างๆ ในสมัยใหม่ อีกทั้งทำหน้าที่เป็นแหล่งบริการทางวิชาการทางพระพุทธศาสนา ทั้งในทางทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพันธกิจด้านการผลิตบัณฑิต งานวิจัย งานบริการ วิชาการแก่ชุมชน และงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร พระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยมีพระราชประสงค์เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร ทรงอุทิศพระราชทรัพย์บำรุงประจำปีและก่อสร้างสถานศึกษาวิทยาลัยแห่งนี้ขึ้น ครั้นเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย พระองค์ทรงรับมหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์บำรุงประจำปี อาศัยพระราชประสงค์ดังกล่าว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงตั้งวัตถุประสงค์ เพื่อดำเนินกิจการของ มหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อเป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสามเณร
๒. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและของต่างประเทศ
๓. เพื่อเป็นสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดดำเนินการแล้ว ปรากฏว่าพระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้รับผลเป็นที่น่าพอใจตลอดมา เพื่อให้พระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้ผลดียิ่งขึ้น ดังนั้น ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนายกกรรมการ มหามกุฏราชวิทยาลัยพร้อมด้วยพระเถระานุเถระ จึงได้ทรงประกาศตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงในรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาขึ้น โดยอาศัยนามว่า สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีจุดมุ่งหมายดังนี้^๒

^๒มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, “ประวัติความเป็นมา”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mbu.ac.th/index.php/2012-11-14-02-09-47/2012-11-14-02-25-50>, หน้า ๑, [๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๖].

๑. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
๒. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศ
๓. เพื่อให้เป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
๔. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน

๕. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ และความสามารถในการค้นคว้า โต้ตอบ หรืออภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ

๖. เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนา และเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย

๗. เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคงอยู่ตลอดกาลนานของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ภายใต้การบริหารของคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า กรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษาแห่งนี้ ได้เริ่มเปิดให้การอบรมศึกษาแก่ภิกษุสามเณร ตั้งแต่วันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๙ จนถึงปัจจุบัน

จาก ๑ ศตวรรษที่ผ่านมามหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ได้สถาปนามาจนถึงปัจจุบันนี้ ได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมากมาย โดยในปัจจุบันในส่วนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แบ่งออกเป็น วิทยาเขต ๑๐ แห่ง วิทยาลัยสงฆ์ ๖ แห่ง ห้องเรียน ๑๐ แห่ง หน่วยวิทยบริการ ๑๘ แห่ง และสถาบันสมทบ ๖ แห่ง กระจายไปอยู่ทั่วประเทศและในต่างประเทศ ในส่วนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้แบ่งออกเป็นวิทยาเขต ๗ แห่ง วิทยาลัยศาสนศาสตร์ ๓ แห่ง ศูนย์การศึกษา ๑๒ แห่ง กระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ได้เข้าสู่ระบบการประกันคุณภาพ มีทั้งการประเมินภายในและภายนอก ทำให้เห็นภาพของมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทยมากมายทั้งจุดแข็ง จุดอ่อน ในรายงานการประเมินคุณภาพทางการศึกษา โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ได้ให้คำแนะนำมหาวิทยาลัยไว้มากมาย ดังนี้ ด้านบทบาท มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยเป็นมหาวิทยาลัยสองด้าน คือ สอนพระพุทธศาสนาและให้โอกาสทางการศึกษา ปัจจุบันเปลี่ยนไปเป็นกึ่งอาชีพ วัตถุประสงค์หลักกำลังจะด้อยลงไปวัตถุประสงค์รองจะเข้ามาแทนที่ ด้านจุดเน้นของมหาวิทยาลัย คือ ดำรงแก่นแท้พระพุทธศาสนา แต่การจัดหลักสูตรยังไม่เอื้ออำนวย การจัดงบประมาณมุ่งเน้นทางแก่นแท้พระพุทธศาสนา

ด้านการบริหารจัดการ เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์สองแห่งเป็นมหาวิทยาลัยใหญ่ที่มีวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ วิทยาลัยศาสนศาสตร์ ห้องเรียน ศูนย์การศึกษา หน่วยวิทยบริการ และสถาบันสมทบ มากทำให้ดูแลไม่ทั่วถึง ต้องมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องมาก และต้องทำงานวิจัยให้มากขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการสอนและเผยแผ่พระพุทธศาสนา การติดตามผลงานของบัณฑิต การหาจุดเด่นของ

แต่ละวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ วิทยาลัยศาสนศาสตร์ ห้องเรียน ศูนย์การศึกษา หน่วยวิทยบริการ และสถาบันสมทบ หรือทำเครือข่ายวิทยาเขต ด้านการบริการวิชาการแก่สังคม คณะผู้ประเมินได้ให้ความคิดเห็นว่า การทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปไว้กับงานบริการวิชาการ ทำให้เหมือนมหาวิทยาลัยของฆราวาส อยู่ในระดับความสำคัญน้อย มหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ควรถือว่างานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นงานหลัก^๓

จากการที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย เป็นมหาวิทยาลัยเฉพาะทางพระพุทธศาสนา ได้ขยายการศึกษาออกนอกสถานที่ตั้งไปในจังหวัดต่างๆ จากการประชุมพระพุทธศาสนาโลก ในงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาวิสาขบูชา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ ได้รับการผลักดันให้เป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาโลกในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า^๔ จึงเป็นเรื่องที่ต้องมาสำรวจดูว่าภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งระดับสูง ระดับกลาง และระดับล่างในปัจจุบันได้มีปรากฏชัดแล้ว แต่บุคลากรของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยที่จะเข้ามามีบทบาทเป็นผู้บริหารนั้น มีภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนามากน้อยเพียงใด

การบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษา เป็นหน้าที่ของผู้บริหารโดยตรง ที่ดำรงตำแหน่งตามสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งนั้น การบริหารมีความจำเป็นอย่างยิ่งขึ้นและเห็นชัดขึ้นเมื่อองค์กรมีขนาดใหญ่ มีสมาชิกมากขึ้น ลักษณะงานมีความซับซ้อน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรซับซ้อนขึ้น หรือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างหน่วยงาน นโยบายของรัฐ ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงาน ค่านิยมในการทำงาน ซึ่งผู้บริหารต้องอาศัยหลักการและทฤษฎีต่างๆ ทางการบริหารเพื่อเป็นแนวทางในการทำ ความเข้าใจ ทำนายตัดสินใจ และควบคุมพฤติกรรมต่างๆ ในหน่วยงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของหน่วยงาน เช่นเดียวกับทีนินท์ กินาวงศ์^๕ ชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษาย่อมมีบทบาทและภารกิจหลายอย่างที่ต้องปฏิบัติเพื่อให้การบริหารจัดการศึกษาบรรลุจุดหมาย และถือว่าเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งที่จะกำหนดให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดในการบริหารที่ดีนั้น

^๓พระศรีวิจิราภรณ์, “มหาจุฬาฯ ได้อะไรจากการประเมินภายนอก”, ใน สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๑๕ ปีการศึกษา ๒๕๔๗, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๓-๘๓.

^๔รศ.ดร.นิตินท์ กินาวงศ์, **หลักการบริหารการศึกษา**, (ภาควิชาการบริหารและพัฒนาการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔.

ฉันทนา จันทรบรรจง^๕ ได้กล่าวไว้ว่าผู้บริหารทั้งหลายจะต้องเป็นผู้มีภาวะผู้นำสูงและต้องสร้างให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีภาวะผู้นำด้วยการพัฒนาภาวะผู้นำและต้องพัฒนาทั้งคุณลักษณะที่ดีทั้งภายในและภายนอก ผู้บริหารสถานศึกษาในฐานะผู้นำองค์กร คือผู้มีหน้าที่ในการบริหาร และจัดการศึกษาของชาติให้บรรลุวัตถุประสงค์ในยุคปฏิรูปการศึกษา ในปัจจุบัน ผู้บริหาร จึงเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุดในสถานศึกษา หากผู้บริหารไม่ตั้งใจบริหาร ไม่มีทักษะในการบริหาร ไม่มีระบบ ขาดศีลธรรม องค์กรจะไปสู่ความเป็นเลิศไม่ได้ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการปฏิรูปการศึกษาให้ประสบความสำเร็จโดยการยึดการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคนี้ต้องมีความเป็นผู้นำทางวิชาการ มีความรอบรู้ มีวิสัยทัศน์ มีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะพัฒนาสถานศึกษาของตนให้มีประสิทธิภาพและมีความเป็นเลิศด้านการจัดการศึกษาการบริหารงานใดๆ จะเกิดประสิทธิผลผู้บริหารจะต้องใช้ภาวะผู้นำกระจายความรับผิดชอบอย่างเป็นธรรมไปสู่ผู้ใต้บังคับบัญชาในหน่วยงานของตนผู้บริหารจึงจำเป็นที่จะต้องใช้ภาวะผู้นำให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ และใช้ความรู้ความสามารถของตนเองให้เกิดประโยชน์ต่อการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพด้วย เมื่อมองโดยภาพรวมขององค์กรแล้ว “ผู้นำ” จึงมีความสำคัญมาก พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ในธัมมิกสูตร ซึ่งเป็นคุณสมบัติของผู้นำ เป็นพระคาถาว่า “เมื่อฝูงโคว่ายน้ำ ถ้าจ่าฝูงโคไปคด โคทั้งฝูงก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำไปคด ฉันทในหมู่มนุษย์ก็ฉันทนั้น บุคคลใด ได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลนั้นมีความประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยประพฤติชั่วเสียหาย แวันแคว้นทั้งหมดก็จะยากเข็ญ หากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ธรรม เมื่อฝูงโคว่ายน้ำ ถ้าจ่าฝูงโคไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำไปตรง ฉันทในหมู่มนุษย์ก็ฉันทนั้น บุคคลใด ได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลนั้นมีความประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้งแวันแคว้นทั้งหมดก็จะเป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม”^๖

ด้วยเหตุผลต่างๆ เหล่านี้ ผู้วิจัย จึงสนใจจะศึกษารูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ซึ่งมีหน่วยจัดการศึกษานอกที่ตั้งมากพอที่จะทำการศึกษาได้ เพื่อจะได้เห็นรูปแบบว่าผู้บริหารควรมีลักษณะอย่างไร มีภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างไร

^๕รศ.ดร.ฉันทนา จันทรบรรจง, จิตวิทยาการบริหาร, (พิษณุโลก : โรงพิมพ์บุญรอดเปเปอร์ เนติกุลการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๖.

^๖อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบของภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอรูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ รูปแบบของภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยในปัจจุบันนี้ โดยทั่วไป เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย มีอะไรบ้าง

๑.๓.๒ รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ควรมีลักษณะอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑. การศึกษาการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษารูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน พระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ประกาศ และเอกสารอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีเนื้อหาประกอบด้วยแนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนาของผู้บริหารของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย โดยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาของภาวะผู้นำของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยไว้ ๓ ด้าน ได้แก่

๑) ด้านวิสัยทัศน์ หรือ จกขุมา เป็นผู้วิสัยทัศน์ที่กว้างไกล

๒) ด้านความเชี่ยวชาญ หรือ วิรุโธ เป็นผู้ชำนาญในงาน

๓) ด้านมนุษยสัมพันธ์ หรือ นิสสยสมปนโน เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ดี

๒. หลักพุทธธรรมที่สนับสนุน ซึ่งเป็นหัวใจของผู้บริหาร ที่มุ่งเน้นให้นักบริหารประสบความสำเร็จตามประสงค์ ได้แก่ หลักสัพบุริสธรรม ๗ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักสังคหัตถ์ ๔

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา

ผู้วิจัย ได้กำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้คือ

ตัวแปรต้น (Independent Variables) ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล

ตัวแปรเชิงปริมาณ (Quantitative variable) ได้แก่ ภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา ของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย มี ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านวิสัยทัศน์ ๒) ด้านความชำนาญ ๓) ด้านมนุษยสัมพันธ์

ตัวแปรเชิงคุณภาพ (Qualitative variable) ได้แก่ หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนภาวะผู้นำของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ได้แก่ หลักพุทฺธยปานิถกรรม ประกอบด้วย ๑) จักขุมา ๒) วิรุโ ๓) นิสสยสัมปันโน หลักสัพบุริสธรรม ๗ ประกอบด้วย ๑) ธัมมัญญตา ๒) อตฺถัญญตา ๓) อตฺตัญญตา ๔) มตฺตัญญตา ๕) กาลัญญตา ๖) ปริสฺสญญตา ๗) ปุคฺคลัญญตา หลักอิทธิบาท ๔ ประกอบด้วย ๑) ฉันทะ ๒) วิริยะ ๓) จิตตะ ๔) วิมังสา และหลักสังคหัตถ์ ๔ ประกอบด้วย ๑) ทาน ๒) ปิยะวาจา ๓) อตฺถจริยา ๔) สมานัตตตา

๑.๔.๓ ขอบเขตประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑) ประชากร

(๑) ผู้บริหาร ได้แก่ อธิการบดี รองอธิการบดี คณบดี กรรมการสภามหาวิทยาลัย ผู้อำนวยการวิทยาลัย ผู้อำนวยการสำนัก หัวหน้าภาควิชา หัวหน้าสาขาวิชา ทั้งนี้รวมถึงผู้ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๖๒ รูป/คน และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน ๔๘ รูป/คน รวม ๑๑๐ รูป/คน

(๒) อาจารย์ผู้สอน และเจ้าหน้าที่ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๓๗๓ รูป/คน และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน ๑๘๒ รูป/คน รวม ๕๕๕ รูปคน

รวมประชากรที่ใช้ในการวิจัยทั้งสิ้น ๖๖๕ รูป/คน

๒) กลุ่มตัวอย่าง กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จากสูตรการคำนวณหาขนาด

กลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane ใช้ค่าความเชื่อมั่น ๙๕ % มีความคลาดเคลื่อน ๕ % ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๒๖ รูป/คน แต่ผู้วิจัยได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา ทั้งหมด ๒๐๔ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๘๑.๑

๓) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญในงานวิจัย ดังนี้

(๑) ผู้ให้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยการเลือกเฉพาะกลุ่มผู้บริหาร ได้แก่ อธิการบดี รองอธิการบดี คณบดี กรรมการสภามหาวิทยาลัย ผู้อำนวยการวิทยาลัย ผู้อำนวยการสำนัก หัวหน้าภาควิชา หัวหน้าสาขาวิชา ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย กลุ่มนักวิชาการทางพุทธศาสนา, กลุ่มนักวิชาการด้านภาวะผู้นำ จำนวน ๑๘ รูป/คน

(๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) พระภิกษุสงฆ์ และผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๒ รูป/คน เพื่อแสวงหาความคิดเห็นที่สอดคล้องกันในบางประการ และข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อให้ได้รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยที่มีความสมบูรณ์

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเอามหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านเวลา

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือน ธันวาคม ๒๕๕๗ ถึง พฤศจิกายน ๒๕๕๘ รวมเวลา ๑๒ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดคำนิยามศัพท์ที่จำเป็น และเพื่อสะดวกในการทำ ความเข้าใจในการวิจัย จึงได้กำหนดศัพท์เฉพาะในงานวิจัยนี้ ดังนี้

รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองที่เป็นตัวแทน หรือแผนแบบ ของระบบการบริหาร การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถในการเผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลงได้ โดยมีผู้นำ เป็นผู้สร้างวิสัยทัศน์ให้เป็น ตัวกำกับ ทิศทาง ขององค์กร

ภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง ความสามารถในการเผชิญกับภาวะการณ ์เปลี่ยนแปลงได้ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวขับเคลื่อนให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

วิสัยทัศน์ หมายถึง ผู้นำต้องกำหนดทิศทางที่จะดำเนินงานขององค์กร โดยมีจุดหมายปลายทาง เป้าหมาย ที่ชัดเจนและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

ความชำนาญ หมายถึง ผู้นำควรมีทักษะความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการนิเทศภายในร่วมกับบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ มีประสบการณ์ และความพยายามที่จะบริหารจัดการโดยความเป็นนักบริหารมืออาชีพอย่างต่อเนื่อง มีความเชี่ยวชาญ และมุ่งมั่นที่จะบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง ผู้นำควรยกย่องให้เกียรติบุคลากรและผู้ร่วมงาน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงาน สร้างมิตรภาพห่วงใยผู้ใต้บังคับบัญชาทั้งนอกและในเวลางาน รวมทั้งเอาใจใส่ในการทำงาน มีใจผูกพันอยู่กับงานในหน้าที่ รับรู้และใคร่ครวญในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความรอบคอบ มีความกระตือรือร้น พร้อมให้คำปรึกษาแนะนำที่ถูกต้อง และหมั่นตรวจสอบข้อบกพร่อง เพื่อการบริหารจัดการ

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมที่ส่งเสริมภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา มี ๔ ด้าน ได้แก่ หลักทศุติยาปณิณธรรม หลักสัปปริสธรรม ๗ หลักอิทธิบาท ๔ หลักสังคหัตถ์ ๔ ดังนี้

หลักทศุติยาปณิณธรรม ประกอบด้วย ๑) จักขุมา มีปัญญามองการณ์ไกล ๒) วิจิโรจัดการธุระได้ดีมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ๓) นิสสยสัมปันโน พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี

หลักสัปปริสธรรม ๗ ประกอบด้วย ๑) อัมมัญญตา เป็นผู้รู้จักเหตุ ๒) อัตถัญญตา เป็นผู้รู้จักผล ๓) อตตัญญตา เป็นผู้รู้จักตน ๔) มัตตัญญตา เป็นผู้รู้จักประมาณ ๕) กาลัญญตา เป็นผู้รู้จักกาล ๖) ปริสสัญญตา เป็นผู้รู้จักบริษัท ๗) ปุคคลัญญตา หรือ ปุคคลปรปรัญญตา เป็นผู้รู้จักบุคคล

หลักอิทธิบาท ๔ ประกอบด้วย ๑) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒) วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ๔) วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

หลักสังคหัตถ์ ๔ ประกอบด้วย ๑) ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น (แบ่งปันไปมา) ๒) ปิยะวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน (พูดจาจับใจ) ๓) อตถจริยา ช่วยเหลือกัน (ช่วยกิจกันไป) ๔) สมานัตตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติดัวให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย วางตัวดีต่อกัน (นิสัยเป็นกันเอง)

ผู้บริหาร หมายถึง ผู้บริหารในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยสองแห่ง ได้แก่ อธิการบดี รองอธิการบดี คณบดี กรรมการสภามหาวิทยาลัย ผู้อำนวยการวิทยาลัย ผู้อำนวยการสำนัก หัวหน้าภาควิชา หัวหน้าสาขาวิชา

อาจารย์ผู้สอน หมายถึง อาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เจ้าหน้าที่ หมายถึง เจ้าหน้าที่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย หมายถึง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบรูปแบบภาวะผู้นำของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

๑.๖.๒ ได้ทราบหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมรูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของ
ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

๑.๖.๓ ได้รู้รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

๑.๖.๔ ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะได้นำมาเป็นข้อมูลสารสนเทศ เพื่อการส่งเสริมสร้าง
ภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยต่อไป